SUN’IY INTELLEKT VOSITALARI SHAROITIDA BO‘LAJAK IJTIMOIY SOHA XODIMLARIDA RAQAMLI AXBOROTNI TANQIDIY BAHOLASH KO‘NIKMASINI SHAKLLANTIRISH

Qahhorov Shaxriyor Yodgorovich
Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
ORCID: 0009-0001-6535-0162 | E-mail: shaxri.tanxo@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda generativ sun’iy intellekt vositalari keng tarqalgan sharoitda bo‘lajak ijtimoiy soha xodimlarida raqamli axborotni tanqidiy baholash ko‘nikmasini shakllantirishning nazariy asoslari yoritilgan. Kasbiy fikrlashdagi tipik xatolar tahlili asosida axborotni to‘rt bosqichda tekshirish algoritmi va unga mos didaktik topshiriqlar taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, raqamli axborot, generativ sun’iy intellekt, lateral o‘qish, kognitiv xatolar, ijtimoiy soha xodimi.

Аннотация. В тезисе раскрыты теоретические основы формирования навыка критической оценки цифровой информации у будущих работников социальной сферы в условиях широкого распространения генеративного искусственного интеллекта. На основе анализа типичных ошибок профессионального мышления предложены четырёхэтапный алгоритм проверки информации и соответствующие дидактические задания.

Ключевые слова: критическое мышление, цифровая информация, генеративный искусственный интеллект, латеральное чтение, когнитивные ошибки, работник социальной сферы.

Abstract. The thesis outlines the theoretical foundations for developing the skill of critically evaluating digital information among future social sector workers in the context of widespread generative artificial intelligence. Based on an analysis of typical errors in professional reasoning, a four-step algorithm for verifying information and corresponding didactic tasks are proposed.

Keywords: critical thinking, digital information, generative artificial intelligence, lateral reading, cognitive errors, social sector worker.

KIRISH

Ta’limni raqamlashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan bir paytda[1] generativ sun’iy intellekt vositalari talabalar uchun axborotning kundalik manbaiga

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PF-6079-son Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. URL: https://lex.uz

aylanmoqda. YUNESKO tomonidan ishlab chiqilgan qo‘llanmada bunday vositalardan ta’limda foydalanishda inson irodasi va mustaqil fikrlashini saqlash, natijalarni tekshirish zarurligi ta’kidlanadi[2]. E. Kasneci va hammualliflar katta til modellarining ta’limdagi imkoniyatlari bilan birga noto‘g‘ri yoki xolis bo‘lmagan javoblar va ularga haddan tashqari tayanish xavfini ko‘rsatganlar[3]. Ijtimoiy soha xodimi uchun bu xavf ayniqsa jiddiy: “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlari xodimlari aholi ehtiyojlarini baholab, individual xizmat rejalarini ishlab chiqadi[4], noto‘g‘ri axborot asosida qabul qilingan qaror esa aniq insonning hayotiga ta’sir qiladi.

Maqsad — sun’iy intellekt vositalari sharoitida bo‘lajak ijtimoiy soha xodimlarida raqamli axborotni tanqidiy baholash ko‘nikmasini shakllantirishning nazariy asoslari va didaktik vositalarini aniqlash.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda D. Kanemanning tez intuitiv va sekin analitik fikrlash tizimlari haqidagi konsepsiyasi[5], E. Munroning ijtimoiy ish amaliyotidagi mulohaza xatolari tahlili[6], D. Halpernning tanqidiy fikrlashni maqsadli o‘rgatish mumkinligi haqidagi qarashlari[7] hamda S. Vaynburg va S. Makgryuning raqamli axborotni baholash strategiyalari bo‘yicha tadqiqoti[8] nazariy asos sifatida olindi. Nazariy tahlil, qiyosiy taqqoslash, umumlashtirish va modellashtirish usullari qo‘llanildi.

NATIJALAR

E. Munro kasbiy fikrlashdagi xatolar tasodifiy emas, balki murakkab mulohazalarni intuitiv soddalashtirish natijasida oldindan bashorat qilinadigan xarakterga ega ekanini

---

[2] Miao F., Holmes W. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023.

[3] Kasneci E., Sessler K., Küchemann S. et al. ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education // Learning and Individual Differences. – 2023. – Vol. 103. – Article 102274.

[4] Mirzajonov J.Q. Bo‘lajak ijtimoiy ish xodimlarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish zarurati va pedagogik imkoniyatlari // FarDU. Ilmiy xabarlar. – 2024. – Vol. 30, № 2. – B. 406–410. DOI: 10.56292/SJFSU/vol30_iss2/a187

[5] Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011.

[6] Munro E. Common errors of reasoning in child protection work // Child Abuse & Neglect. – 1999. – Vol. 23, No. 8. – P. 745–758.

[7] Halpern D.F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. – 5th ed. – New York: Psychology Press, 2014.

[8] Wineburg S., McGrew S. Lateral reading and the nature of expertise: Reading less and learning more when evaluating digital information // Teachers College Record. – 2019. – Vol. 121, No. 11. – P. 1–40.

va ularni anglash orqali kamaytirish mumkinligini ko‘rsatgan. Generativ sun’iy intellekt javoblari ishonarli va tartibli shaklda taqdim etilgani sababli intuitiv qabul qilish xavfini kuchaytiradi. Shundan kelib chiqib, axborotni tanqidiy baholashning to‘rt bosqichli algoritmi taklif etildi:

1) manbani aniqlash — axborot kimga tegishli, qachon va qanday maqsadda yaratilganini aniqlash; *2) lateral tekshirish* — axborotni boshqa ishonchli manbalar, avvalo rasmiy normativ hujjatlar bilan solishtirish; *3) dalil va mantiqni baholash* — xulosaning dalillarga mosligini va tipik kognitiv xatolar mavjudligini tekshirish; *4) kasbiy kontekstga moslash* — axborotni mijozning aniq vaziyati va kasbiy-etik me’yorlar nuqtayi nazaridan baholab, qarorni asoslash.

Algoritmni o‘zlashtirish uchun quyidagi didaktik topshiriqlar belgilandi: sun’iy intellekt yaratgan javobdagi xato va asossiz da’volarni topish; bir xil savol bo‘yicha sun’iy intellekt javobini amaldagi normativ hujjat matni bilan taqqoslash; keysdagi dastlabki xulosaga qarshi muqobil gipoteza ishlab chiqish; qaror qabul qilish jarayonini refleksiv kundalikda asoslab yozish.

MUHOKAMA

Taklif etilgan algoritmning ikkinchi bosqichi S. Vaynburg va S. Makgryu tadqiqotiga tayanadi: unda professional faktcheklar notanish sayt ichida qolmasdan, boshqa manbalar orqali uning ishonchliligini tekshirib, tarixchilar va talabalarga qaraganda qisqaroq vaqtda asosliroq xulosaga kelganlari ko‘rsatilgan. Uchinchi bosqich esa D. Kanemanning analitik fikrlashni ongli ravishda ishga solish zarurligi haqidagi g‘oyasiga mos keladi. Raqamli platformalar, simulyatsiyalar va interaktiv materiallarning ijtimoiy soha mutaxassislarida analitik fikrlash va kasbiy refleksiyani rivojlantirish imkoniyatlari muallifning avvalgi tadqiqotida ko‘rsatilgan[9]; taklif etilgan algoritm bu imkoniyatlarni axborotni tekshirish amaliyoti bilan to‘ldiradi. Tadqiqot nazariy xarakterga ega; algoritm samaradorligi tajriba-sinov orqali tekshirilishi va topshiriqlar ijtimoiy ish fanlari mazmuniga moslashtirilishi lozim.

XULOSA

Sun’iy intellekt vositalari sharoitida bo‘lajak ijtimoiy soha xodimlarining raqamli axborotni tanqidiy baholash ko‘nikmasi kognitiv kompetentlikning muhim tarkibiy qismi sifatida asoslandi. Manbani aniqlash, lateral tekshirish, dalil va mantiqni baholash hamda kasbiy kontekstga moslashdan iborat algoritm va unga mos didaktik

[9] Qahhorov Sh.Y. Raqamli ta’lim muhitida bo‘lajak ijtimoiy soha xodimlarining kognitiv kompetentligini rivojlantirish // Maktabgacha va maktab ta’limi. – 2026. – Vol. 4, № 3. – B. 16–18. DOI: 10.5281/zenodo.19049005

topshiriqlar raqamli ta’lim muhitida kasbiy fikrlash xatolarining oldini olishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PF-6079-son Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. URL: https://lex.uz
2. Mirzajonov J.Q. Bo‘lajak ijtimoiy ish xodimlarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish zarurati va pedagogik imkoniyatlari // FarDU. Ilmiy xabarlar. – 2024. – Vol. 30, № 2. – B. 406–410. DOI: 10.56292/SJFSU/vol30_iss2/a187
3. Halpern D.F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. – 5th ed. – New York: Psychology Press, 2014.
4. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011.
5. Kasneci E., Sessler K., Küchemann S. et al. ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education // Learning and Individual Differences. – 2023. – Vol. 103. – Article 102274.
6. Miao F., Holmes W. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023.
7. Munro E. Common errors of reasoning in child protection work // Child Abuse & Neglect. – 1999. – Vol. 23, No. 8. – P. 745–758.
8. Wineburg S., McGrew S. Lateral reading and the nature of expertise: Reading less and learning more when evaluating digital information // Teachers College Record. – 2019. – Vol. 121, No. 11. – P. 1–40.